

URTX

RECERCA ARQUEOLÒGICA I DOCUMENTAL
DEL POU DE GEL DE TÀRREGA.

Òscar Escala Abad, Joel Minguell Clota, Andreu Moya i Garra, Enric Tartera Bieto i Ares Vidal Aixalà
(Itirta Arqueologia SL) Anna Colet Marcé i Oriol Saula Briansó, Museu Tàrrega Urgell (MCUT)

RECERCA ARQUEOLÒGICA I DOCUMENTAL DEL POU DE GEL DE TÀRREGA. UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ.

Abstract

El pou de hielo de Tàrrega está documentado desde el siglo xvii, cuando estas estructuras arquitectónicas comienzan a extenderse ampliamente por nuestras tierras. Con el objetivo de recuperar este elemento patrimonial, se han realizado diversas intervenciones arqueológicas entre los años 2013 y 2018. Se han documentado un total de 3 fases constructivas dentro de su estadio fundacional: una fase a inicios del siglo xvii, consistente en la construcción de la estructura primigenia. Pocos años después, una segunda fase que modificó la apariencia interna y el funcionamiento interno del pozo. Finalmente, una última fase ejecutada de forma prolongada en el tiempo consistente en diversas refacciones menores hasta finales de siglo xviii. Paralelamente a estas intervenciones arqueológicas se ha realizado un estudio documental con la intención de conseguir una visión de conjunto del monumento.

The Tàrrega ice well is documented since the seventeenth century when this type of architectural structure began to spread more widely around this area. Various archaeological works were carried out between 2013 and 2018 with the purpose of recovering this element of our heritage. Three phases have been documented in its construction: a first phase from the early seventeenth century with the building of the early structure, a second one a few years later that completely changed the internal appearance and working of the well and a final stage that was carried out over a longer period of time and that consisted of multiple minor repairs up to the end of the eighteenth century. In parallel with this research, documentary work has been done with the aim of achieving an overview.

Paraules clau

Pou de gel, basses, arrendament, gel, neu, Paeria, contractes, excavació arqueològica

El pou de gel de Tàrraga: el projecte de recuperació del monument

Com ja suggereix el nomenclàtor urbà, per trobar l'antic pou del gel de Tàrraga cal anar al carrer del Pou del Gel. Aquesta construcció espectacular se situa al capdamunt d'aquest vial, just en la confluència amb el carrer del Mur del Castell, a l'extrem nord-est del tossal on es troben les restes del recinte castral. És, de ben segur, l'obra d'arquitectura popular d'època moderna més monumental i rellevant de tot el municipi. Si bé actualment es troba amagat sota el parcel·lari de la ciutat, originàriament el pou de gel es trobava fora de la muralla baixmedieval.¹

El pou, que com es desgranarà en aquest article, fou construït a principis del segle XVII i estigué en funcionament fins a finals del segle XVIII, emmagatzemava i abastia la ciutat de gel i neu durant els mesos estivals.

El pou és una estructura formalment molt similar a la de la resta de pous de gel que es coneixen a la comarca, que es presenten, sintèticament, en un article d'aquest mateix volum (ESCALA *et al.*, 2019). Es tracta d'una gran estructura soterrada de construcció monumental bastida amb un aparell de pedres calcàries rectangulars desbastades i disposades en filades regulars amb un lligam de morter de calç. Presenta un cos cilíndric d'uns 7,8 m de diàmetre interior i una profunditat que oscil·la entre els 9,1 i els 10,3 m. La construcció està coronada per un tancament de tendència esfèrica. No obstant això, arquitectònicament la coberta respondria més aviat a una construcció

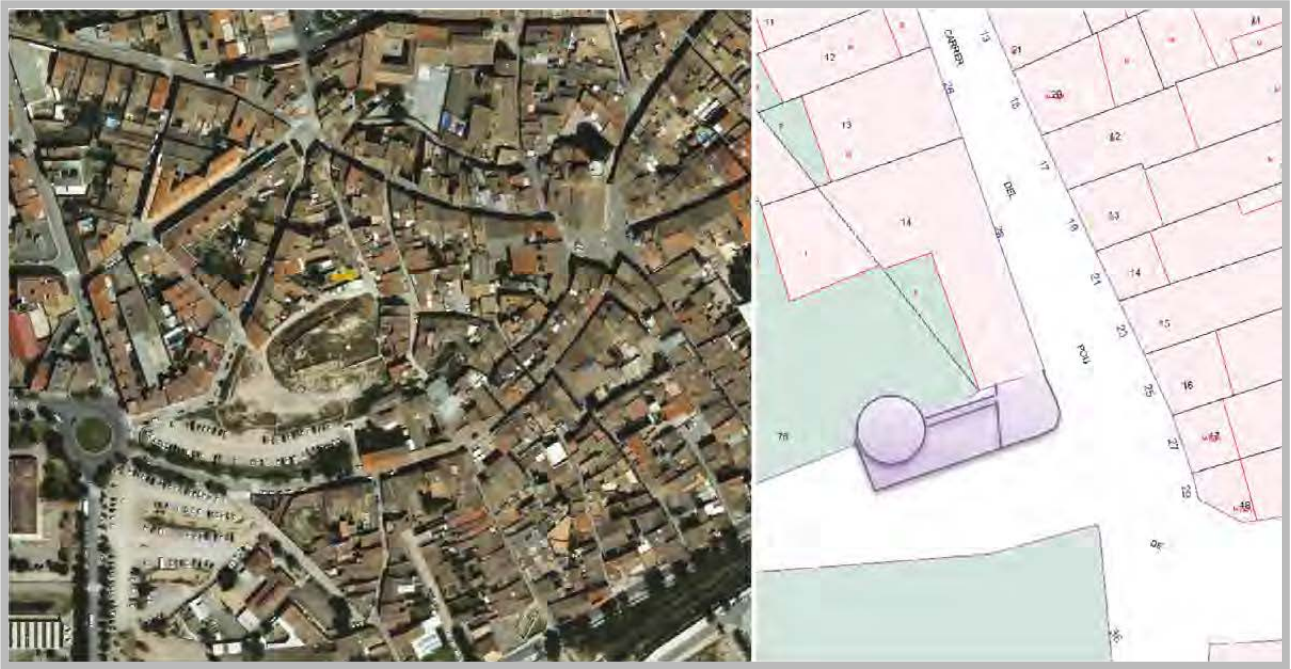

en falsa cúpula perquè majorment està definida per l'aproximació de les filades. A l'estructura s'accedia per una trapa que corona la cúpula. Per aquesta obertura es realitzaven les feines d'empouament del gel. L'accés de les persones es realitzava per un llarg passadís amb un doble colze de 90° a la meitat del seu recorregut, que donava a mitja alçada del cos cilíndric del pou. Per aquesta obertura també es desempouava i s'extreia el gel. En la banda baixa de l'estructura, hi ha un canal de desguàs per on s'evacuava l'aigua del desgel.

Desconeixem en quin moment el carrer del Pou del Gel comença a ser conegut amb aquesta denominació. A principis del segle XVI era anomenat com a corredor del Mur, tal com recull almenys una estima de 1501 (COLET *et al.*, 2019). Per la seva banda, els cadastres d'inici del segle

Immoble núm. 3 del carrer del Pou del Gel abans que fos enderrocat. En aquest indret actualment es troba l'accés al pou de gel.
Font: MCUT.

¹ «Item dita Universitat te un pou fora i prop los murs de la present vila per a recullir glas o neu [...]», Arxiu Històric de Lleida (AHL), fons Intendència Lleida (Cadastre de Patiño), Cadastre reial: cases i terres de Tàrraga, núm. 3771, f. 288a. [sense data].

Situació del pou de Tàrrega en els números 30-32 del carrer del Pou del Gel.

xviii fan pensar que aquesta àrea de la vila no devia estar urbanitzada perquè no es troba cap menció que en faci referència.² El més probable, doncs, és que els habitatges que flanquegen l'actual carrer del Pou del Gel –i especialment els de la banda oest– responguin a l'urbanisme del segle XIX (SAULA, 2002). Així ho indicarien tant les dates de les llindes de dos portals del costat est –1839 (núm. 3) i 1871 (núm. 13)– com també ho faria pensar la tipologia de les cases, ben similars en ambdues bandes del carrer.

En qualsevol cas, la línia de façanes del costat oest del carrer fossilitza el traçat de la muralla del darrer terç del segle XIV. En alguns punts les façanes encara es fonamenten –o ho havien fet– sobre el mur de fortificació. Així, aquest pany ha estat documentat arqueològicament a l'extrem superior del carrer del Pou del Gel –núm. 30– (MOYA, VIDAL 2014; ESCALA *et al.*, 2018) o s'ha observat a l'interior d'alguns dels habitatges del seu extrem inferior –núm. 6 i 8– (COLET *et al.*,

2015, p. 62). Fins i tot, encara són visibles restes de l'elevació de la muralla en el núm. 28 del carrer del Pou del Gel i, com testimonien fotografies antigues, ho havien estat en l'antic edifici que ocupava el núm. 30. En aquests darrers dos casos, les restes de la muralla s'integraven en la façana dels antics habitatges.

A més, l'immoble núm. 28 es trobava just sobre el passadís d'accés a l'interior del pou del gel. Cal suposar que per construir el pas va haver-se de perforar la muralla. Precisament, l'existència de l'entrada al pou del gel molt probablement va ajudar que es conservés el pany de muralla com a façana. No obstant això, aquesta casa fou enderrocada l'any 1983 per fer una nova edificació, cosa que va afectar tant les restes de la muralla com el passadís d'accés al pou.

Ara com ara, aquella nova casa encara roman a mig fer, però el mal ja estava fet. Si bé part de l'elevació de la muralla sobrevisqué a la demolició, el tram inicial del passadís d'accés al pou es va perdre completament. Joan Tous (1983) es féu ressò d'aquests fets lamentables, criticà la manca de sensibilitat i la desídia municipal enfront del patrimoni històric i, ja aleshores, reclamà una acció de recuperació del pou del gel, de la muralla i del castell.

Però no s'acabà aquí la desventura. L'any 1995 arribà el torn a l'immoble núm. 30, que va demolar-se perquè estava en un estat ruïnós. Malau-

Vista del darrer tram del passadís d'accés a l'interior de l'estructura abans del sanejament de l'accés. Font: MCUT.

² En el cas, per exemple, del carrer del Castell, paral·lel al carrer del Pou del Gel, el cadastre només esmenta tres cases que estaven envoltades de solars vacants (AHL, fons Intendència Lleida (Cadastre de Patiño), Cadastre reial: cases i terres de Tàrrega, núm. 3771, f. 261 [sense data])

radament, l'enderrocament també va arranar les restes de la muralla que es conservaven a la façana. Tanmateix, tot i aquesta dissort, va posar-se al descobert un angle del passadís d'accés al pou de gel que provenia de la casa contigua. Tot i que per qüestions de seguretat l'obertura fou segellada, la troballa de l'accés al pou del gel obria la possibilitat de tornar-lo a fer accessible.

D'ençà de la reclamació de J. Tous de 1983 hagueren de passar 16 anys (1999) perquè s'iniciessin les actuacions arqueològiques al castell (COLET, SAULA, 2016) i 19 anys (2002) perquè, en el marc d'una proposta d'urbanització del carrer del Mur del Castell, es plantejés una actuació a l'entorn del pou de gel. En aquest cas, el projecte arqueològic que va redactar-se assenyalava la necessitat d'excavar la confluència entre els carrers del Mur del Castell i del Pou del Gel, on es preveia trobar la continuïtat de la muralla baixmedieval, i es plantejava la necessitat de condicionar la zona per tal de recuperar patrimonialment el pou de gel (SAULA, 2002). Tanmateix, aquest projecte no s'executà en aquell moment i el carrer encara es troba actualment sense urbanitzar.

Després que el 2008 es desenrunés una part del solar núm. 30, el 2011 va netejar-se l'accés i es col·locà una porta reixada en el punt d'entrada. El 2012, amb la voluntat de recuperar espais degradats de la ciutat, l'Agrupament escolta Mestre Güell-Roger de Llúria, l'Associació Agrat i el Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega organitzaren unes jornades participatives en què diversos voluntaris van col·laborar en la neteja de l'accés, l'interior i l'entorn exterior del pou de gel. Per tal de poder accedir fins al fons del pou, l'Ajuntament de Tàrrrega va instal·lar-hi provisionalment una escala vertical de seguretat. Així, durant la festa major d'aquell any es feren visites guiades al pou de gel perquè els targarins descobrissin un patrimoni que fins llavors romania pràcticament desconegut.

Les intervencions de 2011 i 2012 marcaren el punt d'inflexió en relació a la recuperació del pou de gel de Tàrrrega, de tal manera que els treballs tingueren continuïtat els anys següents. Així, entre el 2013 i el 2018 van succeir-se diverses actuacions que han suposat la dignificació definitiva del monument. Els treballs arqueològics realitzats en aquests anys han estat executats per l'empresa Iltirta Arqueologia SL, coordinats pels tècnics del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega (MCUT), promoguts per l'Ajuntament de Tàrrrega i subvencionats pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.³

³ Subvencions a municipis i comarques per a inversions en la gestió del patrimoni arqueològic i paleontològic i subvencions per contribuir al finançament d'activitats que fomentin la recerca, la conservació i la difusió del patrimoni etnològic de Catalunya.

El 2013 es realitzà una actuació arqueològica en el que foren els solars núm. 30 i 32 del carrer del Pou del Gel. Aquesta intervenció suposà la materialització del projecte arqueològic redactat el 2002. La principal aportació d'aquesta actuació va ser la documentació d'un tram arranat de la muralla baixmedieval al núm. 30, que enllaça amb el que es conserva en elevació al núm. 28 i que no té continuïtat en el núm. 32 (MOYA, VIDAL, 2014; ESCALA *et al.*, 2018). En la resta de l'àrea intervinguda no aparegueren estructures arqueològiques significatives, més enllà de les restes dels habitatges construïts molt probablement al segle XIX.

Mentre que en el solar núm. 32 es pavimentà una rampa per a la circulació de vehicles, en el núm. 30 va bastir-se una petita edificació de planta baixa fonamentada sobre les antigues construccions, que actualment és l'espai de recepció dels visitants del pou. A més, la coberta d'aquest edifici es convertí en una petita plaça vora l'empedrat de coberta del pou de gel que ampliava l'espai públic.

El 2015 suposà pròpiament l'inici de les actuacions arqueològiques a l'interior del pou (MOYA, VIDAL,

Vista final de la campanya d'excavació de l'any 2015. Font: Iltirta Arqueologia SL.

Aspecte final de la campanya de restauració efectuada a la boca del pou. Font: Iltirta Arqueologia SL.

Vista de detall del canal de desguàs encara amb el tapiat intacte. Font: Iltirta Arqueologia SL.

2015; ESCALA *et al.*, 2017). Per tal d'extreure la terra de rebliment amb un muntacàrregues, va obrir-se la boca d'accés superior, que es trobava tapiada per una construcció d'obra i una gran llosa de pedra. S'instal·là provisionalment una estructura de xapa amb què es tancava la boca i una estructura metàl·lica elevada amb un raíl per on lliscava un ternal. Els treballs d'excavació van rebaixar, en un primer moment, tota la superfície del pou i, posteriorment, es van concentrar en el quadrant nord-oest. L'actuació en aquest quart va permetre assolir el fons de l'estructura, que es trobava a molta més fondària del que inicialment s'havia previst. També s'identificaren diverses estructures de pedra construïdes sobre el fons que es relacionaren amb un sistema d'empostissat de fusta sobre el qual s'apilava el gel i la neu. A més, obert a la paret, es va identificar el desguàs del pou.

Quant a les tasques d'adequació i de difusió i socialització del pou de gel realitzades el 2015 cal destacar dues actuacions. D'una banda, l'escala vertical de seguretat va ser substituïda per una nova escala metàl·lica amb barana, que facilitava l'accés al fons del pou de forma segura i còmoda. De l'altra, va instal·lar-se un panell explicatiu davant la façana principal de l'espai d'acollida al pou construït el 2013.

El 2016 prosseguiren els treballs d'excavació iniciats el 2015 dins del pou. Així, s'excavaren els tres quadrants que restaven fins arribar a la base, de tal manera que quedà al descobert de forma íntegra tot el fons (ESCALA *et al.*, 2017). Els treballs van permetre documentar el conjunt d'estructures en pedra que formaven part del sistema de suport de les fustes que constituïen l'empostissat o l'embigat sobre el qual s'apilava el gel i la neu: una banqueta que circumda el perímetre intern de la paret circular del pou i fins

a 7 estructures quadrangulars disposades en l'espai central.

En el marc d'aquesta actuació també es van realitzar diverses obres d'adequació del pou. Així, es va instal·lar un paviment de planxes reixades galvanitzades per sobre de les estructures en pedra construïdes sobre el fons del pou i es finalitzà la construcció de l'escala metàl·lica instal·lada l'any anterior fins a assolir el nivell de paviment reixat. També va substituir-se el sistema provisional de tancament de la boca superior per un de definitiu.

El 2018 es dugueren a terme els darrers treballs de documentació amb la neteja i delimitació de l'empedrat circular que delimita la boca quadrada superior del pou. Aquesta actuació fou seguida d'una intervenció de consolidació i restauració.⁴ Finalment, durant el 2019 està previst que s'instal·li el sistema definitiu d'il·luminació.

Paral·lelament, a les darreres actuacions d'excavació, l'any 2017 Joel Minguell realitzà un estudi documental exhaustiu del pou de gel de Tàrraga en el marc de l'elaboració del treball de final de grau en arqueologia (MINGUELL, 2017). Aquesta recerca no només ha permès establir les dates aproximades de la construcció i l'abandonament de l'estructura, sinó que ha permès aprofundir en el coneixement del sistema de gestió del pou targarí.

En definitiva, en els darrers deu anys el pou de gel ha estat un dels principals béns patrimonials recuperats a la ciutat de Tàrraga. Més enllà de les obres d'adequació necessàries per fer-lo accessible de forma segura –instal·lació d'escalles, paviment, tancaments, espai d'acollida...–, el monument ha estat objecte d'una intervenció arqueològica aprofundida i d'una recerca documental que permeten caracteritzar la construcció arquitectònica i contextualitzar-la. A l'espera que aparegui una publicació monogràfica sobre el pou de gel de Tàrraga, aquest article avança els principals resultats de tots els treballs realitzats.

Recerca arqueològica del pou de gel

Els treballs arqueològics al pou de gel de Tàrraga van permetre identificar fins a tres grans fases en l'ús de l'estructura:

- La primera fase (PGT-MOD) és la de construcció i funcionament de l'estructura a la qual corresponen la major part de les estructures construïdes. En aquesta fase s'identifiquen fins a tres moments constructius. El primer,

⁴ En aquest cas, les tasques de neteja i delimitació foren realitzades pels tècnics del MCUT, mentre que els treballs de consolidació foren duts a terme per personal de l'empresa Iltirta Arqueologia SL amb el suport de la conservadora-restauradora de béns culturals Gemma Piqué.

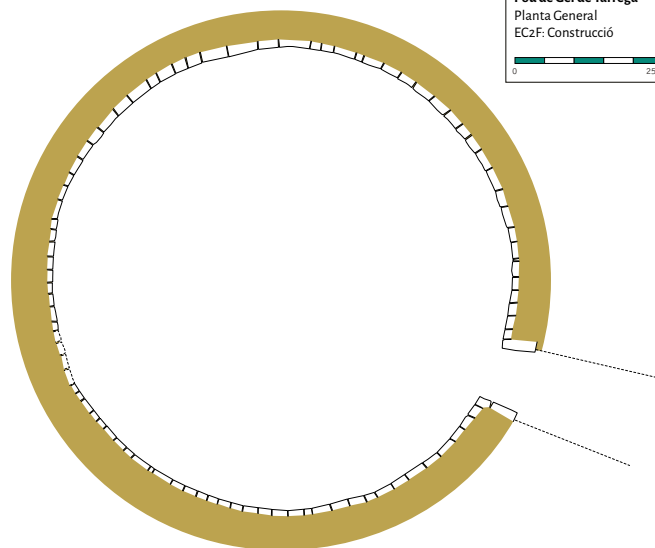
(EC2F) correspon a la construcció de l'estructura primigènia. L'estadi (EC2E) identifica la construcció de les diferents estructures destinades a suportar una superestructura o plataforma elevada de fusta. El tercer moment constructiu (EC2D) correspon a refaccions menors destinades a donar major solidesa al conjunt i a solucionar problemes estructurals. És a aquesta fase a la qual ens referirem en aquest text.

- La segona fase (PGT-GC) correspon a l'ús de l'estructura com a refugi antiaeri durant la Guerra Civil. A aquesta fase pertanyen les traces de freqüentació i diverses construccions (EC2C) que afecten la fesomia original del pou de gel.
- La darrera ocupació del pou de gel (PGT-CON) es donà al voltant dels anys 70-80 del segle XX i, tot i que no es documenten estructures construïdes d'aquest moment, sí que es troben presents aportacions de sediments i materials (EC2B).

El pou de gel és una construcció bastida amb un aparell de pedres calcàries rectangulars desbastades disposades en filades regulars i lligades amb morter de calç. Presenta un cos cilíndric d'uns 7,8 m de diàmetre interior i una profunditat que, segons el punt de referència, es troba entre els 9,1 i els 10,3 m. La construcció està coronada per un tancament amb tendència de casquet esfèric.

La instal·lació del pou es realitzà mitjançant l'excavació d'un gran retall constructiu que aprofita el fort desnivell del vessant septentrional del tossal del castell de Tàrraga. Les pròpies estructures del pou impedeixen la identificació d'aquest buidament que, tanmateix, s'ha pogut observar puntualment en un forat on el parament ha desaparegut. Així es deixa entreveure que el substrat geològic retallat es troba format per capes alternes de margues oligocèniques i vetes de pedra sorrenca.

L'obertura zenital del pou està definida per 4 grans lloses de pedra disposades de cantell, que delimiten una boca quadrangular d' 1,7 m per costat. Aquesta estructura es troba envoltada per un empedrat circular circumscrit dins d'una vorada de 6,2 m de diàmetre també de pedra. Sobre aquestes lloses es conservava encara una altra gran llosa de pedra que, amb d'altres de similars, devia constituir el tancament superior de l'obertura. Per la seva banda, les lloses verticals reposen sobre unes lloses planes que defineixen una segona obertura quadrangular del pou, d'1,4 m per banda. Aquestes lloses presenten un encaix en els angles superiors interns que defineixen un quadre d' 1,5 per 1,5 m.

En aquestes mosses angulars es devien encaixar unes posts de fusta que funcionarien com un segon sistema de tancament més lleuger i més fàcilment extraïble que les grans lloses feixugues.

Planta primigènia del pou de gel de Tàrraga.
Font: Iltirta Arqueologia SL.

Situat al nord del pou es construeix un drenatge per tal d'evacuar l'aigua produïda pel desglaç. Aquesta canalització és una obertura amb una alçada de 145 cm i una amplada de 90 cm. L'obertura es cobreix amb un arc format per grans lloses d'entre 40 i 50 cm de llargada, disposades a sardinell. Aquesta obertura dona accés a un canal excavat a les margues oligocèniques i amb un sostre pla format per la veta de pedra sorrenca. Aquesta estructura és de secció subesfèrica i de parets còncaves de més de 100 cm d'amplada i uns 120 cm d'alçada i un fons pla amb un lleuger pendent cap al nord. La canalització està parcialment reblerta per una petita làmina d'argiles, que segurament correspon al funcionament del drenatge, i un rebliment de margues desfetes provinents de l'enrunament de les parets de l'estructura i amb grans blocs de sorrenca despresos del sostre. Ara

Vista de detall d'un d'aquests pilars centrals. Font: Iltirta Arqueologia SL.

per ara es desconeix el lloc exacte on finalitzava el drenatge, ja que el creixement de la ciutat n'ha emmascarat el rastre. Per notícies orals se sap que l'aigua anava a parar a uns horts situats antigament al carrer de Buenos Aires.

Possiblement en aquest moment l'emmagatzematge del gel es faria sobre una capa d'encanyissat i branquillons dipositada directament sobre el terreny geològic o bé sobre alguna estructura amb materials peribles que fou desmuntada sense deixar-ne cap evidència arqueològica.

En algun moment encara per determinar, possiblement a mitjans o durant el darrer quart del segle XVII, es fa una gran remodelació de l'interior de l'estructura del pou de gel que en modifica la fesomia i el funcionament.

Aquesta remodelació suposà la construcció d'una plataforma elevada, segurament construïda en fusta, per tal de tenir una separació entre el gel i l'aigua del desgel. La plataforma, com que estava bastida amb material perible, s'ha perdut, però n'han restat els suports de pedra. El principal és una banqueta correguda que, a excepció de la boca de drenatge, s'estén adossada al perímetre de la paret del pou. La banqueta té una alçada d'entre 30 cm i 80 cm i uns 60 cm d'amplada. El sistema de construcció és força barroer: una elevació en pedra calcària principalment de mida mitjana i petita lligada amb argila i un reble interior d'argiles heterogènies i blocs de pedra sense treballar. La part superior de la banqueta té forma de petit talús amb un angle d'entre 20° i 40°, que vessava l'aigua que s'originava pel desgel. Aquesta banqueta no es fonamenta directament sobre el terreny geològic, sinó sobre un rebliment de l'estadi anterior.

Donada l'amplitud de l'espai a cobrir, juntament amb la banqueta es construeixen un seguit d'estructures, a mode de pilars de suport per a la plataforma, d'uns 50 cm d'alçada. Al voltant d'un pilar central de majors dimensions es basteixen fins a 6 estructures exemptes construïdes en pedra. El pilar central és de planta rectangular, de 150 cm de llargada i 145 d'amplada, mentre que els pillars radials són de dimensions més petites, d'entre 100 i 80 cm de llargada i entre 100 i 50 cm d'amplada.

Sembla que és també en aquest moment quan s'arranja la boca del desguàs amb la construcció d'una petita canalització bastida en pedra amb dues elevacions a banda i banda i coberta per lloses de pedra calcària. Aquest petit canal no té més de 2 m de llargada i només afecta la boca del

drenatge ja que no s'han pogut identificar altres refaccions a l'interior de la conducció. Els motius per a aquesta refacció no estan clars però podrien estar vinculats al manteniment de la banqueta, per evitar que l'aigua en malmetès l'aparell.

Aquesta hipòtesi sembla agafar força si tenim en compte que encara hi va haver una altra refacció a l'interior del pou amb la intenció de donar solidesa a les estructures que sustentaven l'entramat. Eren estructures lligades amb argila en un context molt humit i amb circulació quasi permanent d'aigua al peu, la qual cosa va causar problemes d'estabilitat als suports. Per solucionar aquests problemes no es va dur a terme una reconstrucció general, sinó que tan sols es van bastir noves estructures per reforçar les antigues. La solució que es va emprar va ser la construcció de dos murs a mode d'estampidors entre algunes de les estructures. Es tracta de murs de pedra calcària lligada amb argiles amb un aparell barroer i irregular.

Després de la construcció d'aquestes estructures de suport s'acumula un estrat potent d'argiles de color marró clar molt plàstiques. En aquest estrat apareixen diverses restes de fauna –fins i tot caps d'èquid sencers– i bona part del material d'època moderna –especialment interessant són les mostres de pisa en blanc i blau– així com restes de branquillons que s'interpreten com l'evidència del recobriment de material perible que es disposava entre capa i capa de gel. S'han trobat indicis que en moments antics es duïen a terme treballs de neteja o manteniment del fons de l'estructura, la qual cosa causà la desaparició dels nivells més antics entre les estructures de suport per bé que es conserven a sota seu. Això ens porta a pensar que la formació d'aquest estrat es produeix en el moment en què se cessa l'activitat i s'abandona l'estructura, la qual no tornarà a estar en ús fins al segle XX.

La recerca arxivística

L'estudi documental del pou de gel de Tàrraga s'emmarca en el projecte de recuperació que hem anat desgranant. Es va plantejar com una necessitat per tal d'aconseguir una visió de conjunt per contextualitzar els resultats dels treballs arqueològics de les diferents actuacions en el monument. L'objectiu era complementar la informació aportada per les intervencions arqueològiques, a banda que esperàvem que ens aportés un tipus d'informació que l'arqueologia no ens podia proporcionar. Calia localitzar els diferents arxius⁵ i fons en què es trobava dispersa la documentació relacionada amb el pou de gel de Tàrraga i, a continuació, fer-ne el buidatge.

⁵ Els arxius consultats són els següents:

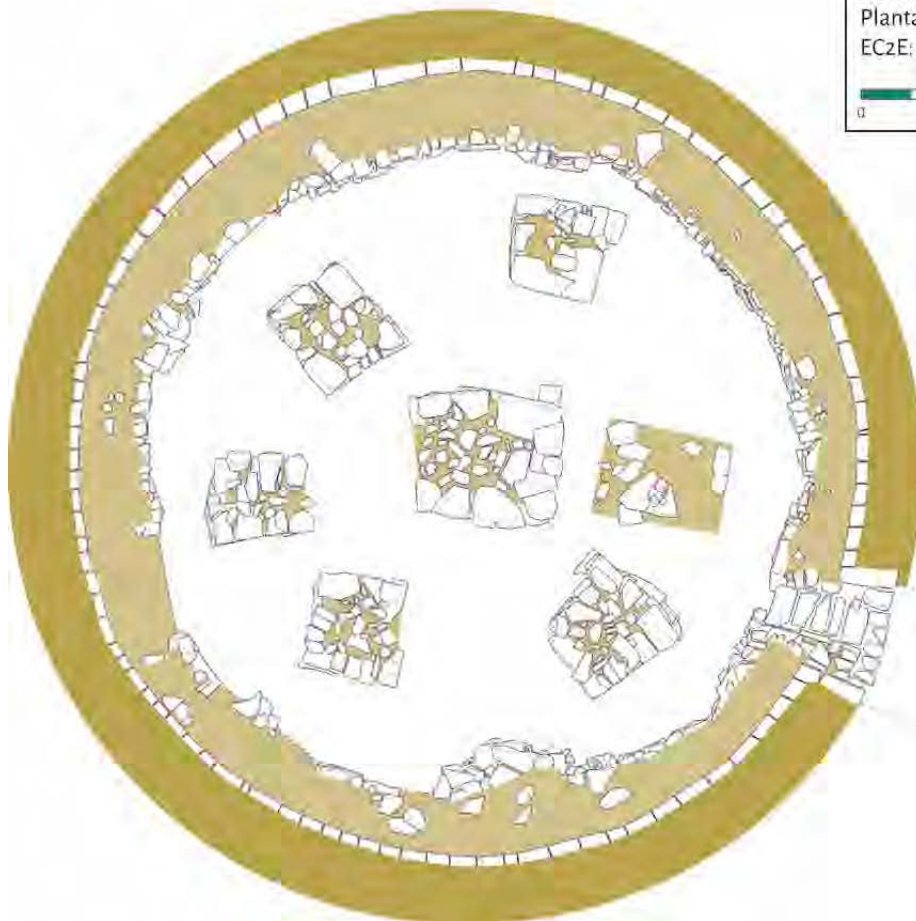
Arxiu Comarcal de l'Urgell	ACUR
Arxiu Comarcal de la Segarra	ACSG
Arxiu Històric de Lleida	AHL

Vista zenital de l'estructura de suport de la plataforma elevada.
 Font: Itirta Arqueologia SL.

Prèviament a la posada en marxa d'aquesta part del treball es van plantejar un seguit d'aspectes que serien especialment interessants d'avaluar. En primer lloc, era necessari acotar la cronologia de l'estructura. És a dir, calia datar de la forma

més precisa el moment de construcció, així com el de la seva amortització. Calia aclarir qui havia estat el promotor de les obres ja que segurament seria aquest mateix qui gestionaria el pou i vetllaria pel seu manteniment.

Pou de Gel de Tàrraga
 Planta General
 EC2E: Plataforma elevada

0 250 cm

Itirta
 arqueologia

Planta general de l'estructura durant el moment de funcionament de la plataforma elevada.
 Font: Itirta Arqueologia SL.

D'altra banda, calia esbrinar quin impacte havia tingut el consum de neu i/o gel entre la població local i si l'ús d'aquests productes es limitava als estaments socials més privilegiats o bé si el seu consum era quelcom generalitzat. Igualment s'havien de recopilar tants contractes d'arrendament com fos possible ja que segurament contindrien informació important de diversa naturalesa: costos de l'arrendament, preus de venda del producte, aspectes relacionats amb la gestió del pou, quines condicions imposava l'arrendador per fer efectius els contractes, durant quin període el pou es trobaria en actiu, etc.

La recerca es va iniciar a l'Arxiu Comarcal de l'Urgell (ACUR) amb la compilació de tots els contractes d'arrendaments disponibles. Amb això es pretenia acotar, tant com fos possible, la cronologia del pou de gel de Tàrrega. Aquesta documentació, però, ha resultat ser fragmentària i, a més, dispersa en diverses sèries, que són les següents: els Llibres d'actes i memòries, continguts en dos volums, un d'entre els anys 1603-1621 i l'altre que comprèn des del 1618 fins al 1666; els Llibres d'arrendaments, un total de 2 volums ininterromputs des del 1668 fins al 1738; i, finalment, la sèrie anomenada Arrendament del pou del gel, la qual conté un total de 5 contractes saltejats entre els anys 1769 i 1802, més un sisè sense datar.

De forma excepcional també s'ha localitzat un contracte d'arrendament de l'any 1716 dins del fons de la família de Jover.⁶ També s'ha constatat l'existència de còpies d'aquests contractes d'arrendament dins del fons del Districte notarial de Cervera, conservat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG). Es tracta de documents pertanyents als manuals i llibres de protocols dels diferents notaris oficials que tenia la Paeria targarina.

Retornant a l'ACUR, cal dir que s'han localitzat referències indirectes a aquests contractes en les sèries dels Llibres de consells i dels Llibres de registres, documentació que abordarem tot seguit.

Han estat revisats tots els volums que componen aquestes dues sèries a les quals fèiem menció entre els anys 1603 i 1801. S'organitzen de la següent forma: els Llibres de consells, entre els anys 1600 i 1715, un total de 7 volums corresponents a l'administració local abans de la implantació del Decret de Nova Planta; a continuació els anomenats Llibres de registres, un total de 36 volums que discorren des de l'any 1716 fins al 1801.

Aquestes cronologies que en un principi podrien semblar aleatòries són, *grasso modo*, les suggerides pels resultats obtinguts de l'estudi dels contractes d'arrendament. Arribats a aquest punt es pretenia recollir totes aquelles notícies disperses i de caràcter variat referents al pou de glaç.

Certa documentació ens va permetre acotar encara més el període històric durant el qual el pou de gel de Tàrrega va estar en funcionament. En aquest sentit, una referència localitzada en la sèrie dels Llibres d'actes i memòries –dos volums d'entre 1603-1621 i 1618-1666– indicava que es tractava d'un projecte iniciat a principis del segle XVII. Entre aquesta sèrie, la qual incorpora notícies de caràcter variat, trobem un tipus de registre que ens interessa especialment: el *Testament dels Senyors de Pahers*. No és un format ininterromput sinó que aquesta documentació la trobem alguns anys sí i d'altres no. Presenten un format breu i consisteixen en unes notes que, de forma resumida, apuntaven tot allò que calia reparar i millorar a nivell local. Entre aquestes informacions hi consta el pou de glaç de la ciutat, sobretot fent referència als primers anys de funcionament, quelcom plenament comprensible ja que aquesta era una pràctica nova per a la vila.

També es va consultar documentació de caràcter econòmic de diversa naturalesa. Es va revisar tota aquella informació relativa als comptes o economia de la vila amb un doble objectiu: localitzar tant les despeses de la construcció del pou de glaç, així com cercar d'altres referències relacionades amb possibles remodelacions de l'estructura. L'estudi d'aquests arxius, però, no ens va aportar la informació que esperàvem trobar.⁷ També es van consultar les sèries que contenien informació cadastral. Tot i que es disposa de múltiples volums de la sèrie del Cadastre des de 1716 en endavant es va dedicar especial atenció al primer d'aquests, un volum de grans dimensions on s'inventarien els béns mobles i immobles del municipi, tant públics i privats, com eclesiàstics, per tal de distribuir el pagament d'aquest nou impost entre els pobladors de la ciutat. Una breu notícia fa referència al nostre cas d'estudi. En relació amb aquest primer cadastre es va localitzar un document anterior⁸ emprat per a la formació d'aquest. En darrera instància es van localitzar i revisar les sèries dels propis i arbitris, impostos borbònics que gravaven l'arrendament d'alguns béns comunals, els primers, i el consum de certs productes, els segons (MARTÍNEZ, 1996, p. 219-236). Es tracta

⁶ Arxiu Històric de Lleida (AHL), fons de la família de Jover, sèrie de la Taba de l'arrendament o compra del gel (Tàrrega), núm. 254, doc. Solt [1731].

⁷ L'estudi més acurat d'arxius notariais possiblement ens ajudaria a completar aquest apartat a través dels contractes de les obres en si mateixos.

⁸ AHL, fons Intendència Lleida (Cadastre de Patiño), sèrie Respostes generals, respostes personals i objeccions a les respostes de Tàrrega, núm. 3767, doc. Solt [1716].

de dues sèries anomenades Llibre de propis i arbitris (1760-1808) i Arrendament de propis, arbitris i consums (1824-1873).

Un altre tipus d'informació sota observació ha estat aquella de caràcter notarial. S'ha recorregut a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG) on es conserva el fons del districte notarial de Cervera, al qual pertany Tàrrega. Han estat revisades les sèries de manuals notarialis i de llibres de protocols dels notaris oficials que treballaven a la vila de Tàrrega. Els objectius de revisar aquesta documentació eren: localitzar el contracte de construcció del pou del gel de Tàrrega una vegada coneixíem de forma precisa la seva cronologia, recollir les còpies dels contractes d'arrendaments del pou que havien compilat en els seus arxius alguns dels notaris oficials de la vila, i trobar algun document en relació amb l'abandonament del pou de Tàrrega.

Entre el 1611 i el 1613 la Paeria targarina havia tingut quatre notaris en plantilla treballant coetàniament: Marc Molner, Mateu Corcó, Pere Llorenç Rabassa i Vicenç Riera. Si bé en els manuals d'aquests notaris no es va localitzar el contracte d'obra del pou de gel, el temps invertit a l'ACSG no va ser en va. Dins del fons de l'arxiu notarial, en la sèrie corresponent als Llibres de protocols del notari targarí Bonaventura Viala, hi figuren dos contractes que es remunten al moment en què el pou de gel perd la seva funció primigènia. S'efectua la venda de les basses per a gelar l'aigua com a mitjà per a finançar la construcció d'un nou pou i unes noves basses.

Sense marxar encara de l'ACSG, dins del fons esmentat, es van consultar les sèries relatives a la comptadoria d'hipoteques de Cervera. Aquesta documentació suggeria que a Tàrrega s'havia materialitzat un nou pou i unes noves basses sembla que de forma molt similar als precedents però construït en un indret més allunyat del nucli habitat.

Resultats de la recerca arxivística

La primera notícia de la qual tenim constància sobre el comerç de neu i/o gel a la vila de Tàrrega es remunta a l'any 1604.⁹ Es tracta d'un contracte segons el qual la Paeria arrenda, i per tant concedeix, la provisió de neu o gel a Tàrrega de forma exclusiva a l'arrendatari. Juntament amb aquest en trobem d'altres quatre corresponents als anys 1607, 1609, 1610 i 1611.¹⁰ Agrupem aquests cinc contractes perquè són anteriors a la construcció del pou de glaç, és a dir, que la vila de Tàrrega regulava l'aprovisionament d'aquests

Aspecte del canal de desguàs un cop excavat.
Font: Itirta Arqueologia SL.

productes dins del seu terme fins i tot abans de disposar d'una estructura destinada al seu emmagatzematge. Aquests primers contractes d'arrendament del pou de gel de Tàrrega dels quals tenim coneixement presenten la mateixa forma que tindran els venidors, un cop construït el pou.

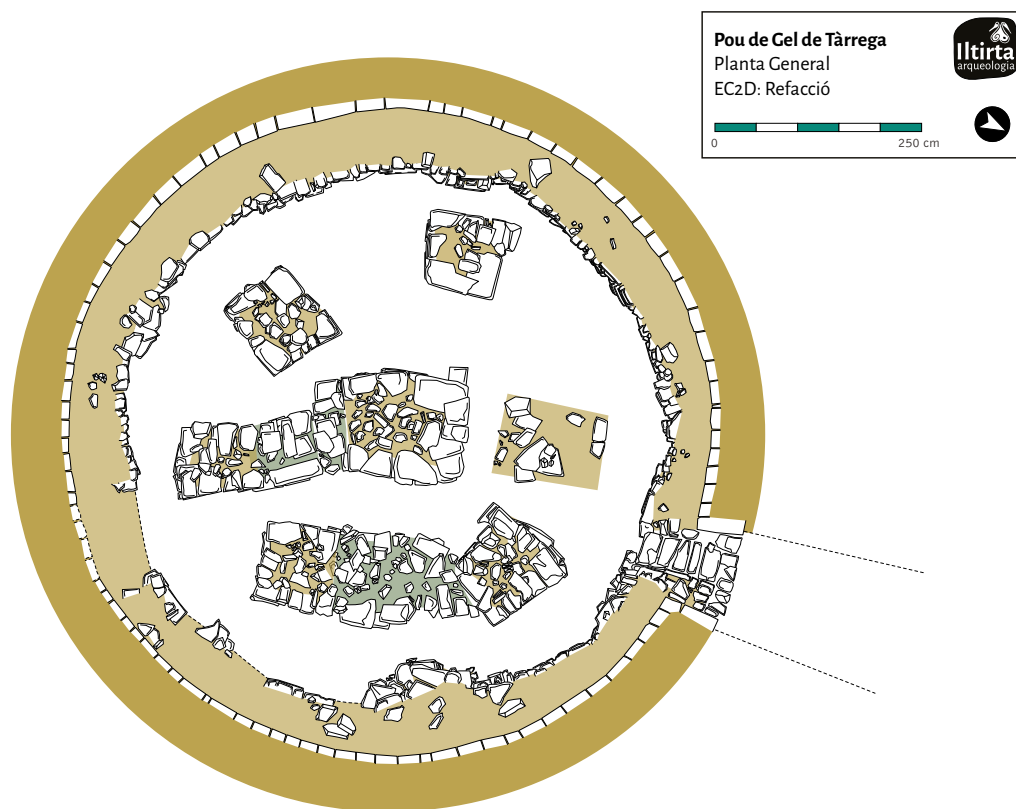
Desconeixem si durant aquest breu període el producte s'importaria a diari des de l'exterior o bé s'hauria habilitat un espai temporal com a magatzem de neu o glaç i, en aquest cas, si seria la Paeria o el mateix arrendatari el responsable d'aquest. Els contractes, però, no ens en diuen res al respecte.

El que sí que podem constatar és una deflacció del preu de venda del producte en els contractes més primerencs com el de 1604 -9 diners la lliura quan el consum s'efectuava a la ciutat i 15 diners la lliura quan era consumit a l'exterior de la vila-, respecte als anys següents. Per exemple, l'any 1607, el preu era de 4 diners la lliura si el producte era consumit dins la vila i 6 diners la lliura si el consum es feia fora d'aquesta.

Sigui com sigui, sembla que tant els ciutadans com la Paeria van quedar satisfets de l'entrada d'aquests productes a Tàrrega, ja que tan sols set anys després de la primera referència a aquest comerç dins del terme municipal (1611) ens trobem amb una notícia que diu que «[...] Procurarà de fer fabricar ab moltes veres de fer y fabricar un pou de neu públic. Fonch resolt que fer sia pagat Desembre és cosa quen Resultarà

⁹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 164v-164r [1604].

¹⁰ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 51v-51r [1607]; 21r-22r [1609]; 92v-92r [1610] i 103v-104r [1611], respectivament.

Planta general del pou de gel en el darrer estadi constructiu.

Font: Iltirta Arqueologia SL.

Mapa topogràfic de la Tàrrega de 1892.

Es marca la ubicació del pou i el polígon de color verd delimita, de forma aproximada, l'espai que, segons la documentació, ocuparien els geladors. Font: Elaboració propia.

*molt proffit ço la experiència ho mostre».*¹¹ Com podem veure, doncs, en el cas de Tàrrega el pou de gel era de titularitat municipal ja que la seva construcció va ser fomentada per l'ajuntament.

Un any després d'aquesta notícia, el 1612 en trobem una altra que diu que:

«[...] lo pou de la neu que nos fonc molt encarregat per los senyors Pahers antepassats està ja molt avant y està donat a preu fet a mestre Peris Xauxa

*mestre de cases de Ciutadilla per cent i sinquanta lliures, de les quals ne té ja dit mestre Xauxa rebudes cent lliures Barcelonesas. Y les restants sinquanta no se li tenen de donar fins a tant dit mestre Xauxa haje acabat del tot de fer dit pou de la neu. Y açò per memòria».*¹²

Aquest mateix preu serà el que haurà de satisfer Baltasar Pelós, negociant de Tàrrega, l'any 1616 per tal d'assegurar-se l'arrendament de l'exclusivitat de vendre neu i gel a la ciutat aquell any.¹³

Tot i que, com ja s'ha dit, en cap dels arxius consultats s'ha localitzat el contracte de construcció del pou de gel, la informació que ens aporten altra documentació –com la mencionada més amunt– sembla indicar que el contracte d'obra s'hauria signat entre 1610 i 1611.

Sigui com sigui, en dit contracte, a banda de la construcció del pou del gel devia constar-hi també la creació d'unes basses per a gelar-hi l'aigua,

¹¹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 97v [1611].

¹² ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 113v [1612].

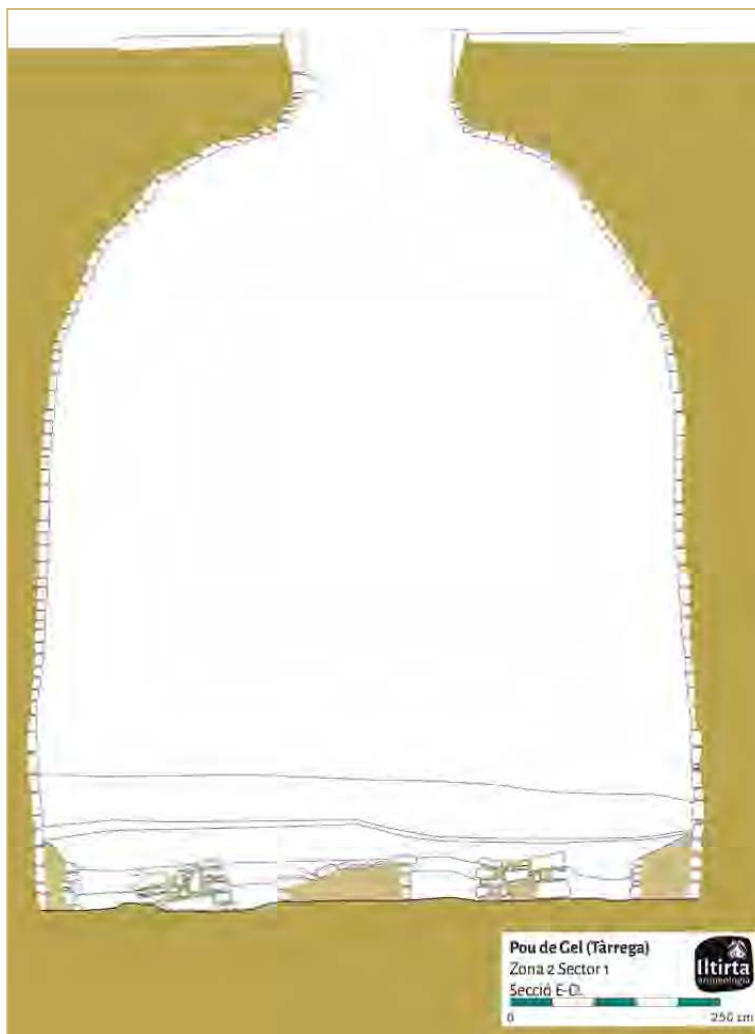
¹³ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 150r-151r [1616].

les quals constituïrien la font d'aprovisionament principal de gel sempre que les condicions climàtiques fossin favorables. A diferència del pou, que sí que ha estat objecte d'un seguit d'intervencions arqueològiques, les basses dels geladors no han estat identificades. Tanmateix, en coneixem la seva situació aproximada.

Un contracte tardà, firmat davant del notari Bonaventura Viala el dia 13 de febrer de 1785 tracta de la venda de l'espai que ocupaven els antics geladors per tal d'edificar-hi al damunt. Se'ns precisa que les basses que posseïx el comú s'ubiquen:

«[...] contiguas y fora las murallas de dita vila de Tàrrega de dende la casa de Ramon Cubero, texidor de lli, cituada a l'eixir lo portal de Urgellet y pati dels hereus de Don Anton de Vaquer contiguo a dita casa, fins a las parets de l'hort de Pau Fontanet, argenter, y camí que hix del portal de Santa Maria a la carretera Real. Y axis mateix de dende las casas de Joseph Castellví, alguasil, y Jacintho Guiriguat, serraller, y pati de Anton Carnicer, mestre de fer carros, tots vehins de la mateixa vila, fins al farraginal que lo nomenat Ramon Borràs, notari, posseïx contiguo a las parets, de la Iglesia o Capella de Santa Anna de la mateixa vila, ab entradas y eixidas drets y pertinencias. Y afrontan las ditas bassas cituadas entre los portals de Santa Maria y lo de Urgellet, a sol ixent part ab honors de Pau Fontanet, argenter, y part ab lo camí que hix del dit portal de Santa Maria a la carretera Real, a mitg dia part ab honors de dit Pau Fontanet, part ab honors de Francisco Jorba, candeler de cera, y part ab la muralla; a ponent part ab lo sobredit pati del hereus de Don Anton de Vaquer, y part ab honors de Ramon Cubero; y a tramontana part ab lo camí que volta la vila y part ab la carretera Real. Y las bassas cituadas de dende lo dit portal de Santa Maria al farraginal de dit Ramon Borràs, notari afrontan a solixent ab lo dit farraginal, a mitg dia ab las murallas, a ponent part ab pati de dit Anton Carnicer, part ab la casa de dit Jacintho Guiriguat, y part ab la del nomenat Joseph Castellví, y ab corral del mateix Castellví, tots vehins de dita vila de Tàrrega, y a tramontana ab la carretera Real».¹⁴

Un article sobre el pou de glaç de Tàrrega, de Joan Tous (1983), recull que «[...] El Sr. Novell explicava que ell encara havia vist arreplegar el gel de les basses i embassades dels terrenys, ara ja edificats, que existien entre les cases del carrer Santa Maria i la Muralla, i el vell de Cal Bergonyó recordava haver-ne traginat». Veïem, doncs, que ambdues informacions coincideixen sobre l'emplaçament dels geladors.¹⁵

Secció del pou de gel de Tàrrega. Font: Iltirta Arqueologia SL.

Malgrat que desconeixem l'aspecte que presentarien aquests geladors sabem que serien de poca profunditat per facilitar que l'aigua es glaçés. Aquests s'alimentarien molt possiblement de la sèquia del Pedregal, que discorre pel carrer de Capellans i travessa el carrer d'Urgell en la zona del portal d'Urgellet. D'alguna manera es podria regular el pas de l'aigua cap a aquests dipòsits i se'n deixaria entrar certa quantitat, a l'espera que es formés una capa prima de gel. Aquest procés es repetiria tants cops com fos necessari fins a aconseguir el gruix que es crea oportú.

A continuació d'aquest darrer contracte mencionat n'apareix un altre firmat el mateix dia i davant del mateix notari on es parla de la construcció d'unes noves basses:

«[...] deuran ser deu en numero y cada una de ella deurà tenir vuitanta palms de llarch, y trentasis palms de ample, deixant un passadís de sis palms de ample de un a altre vall o bassa, y vuit palms de passadís al capdemunt dels valls, fent per dit efecte las excavacions necessàries perquè las ditas bassas

¹⁴ ACSG, fons notarial de Cervera, sèrie dels Llibres de Protocols de Bonaventura Viala, núm. 5127, f. 55v-58v [1785].

¹⁵ Aquesta és una informació que no podem donar completament per vàlida ja que no concorda amb la cronologia que ens proposa la documentació de l'època.

*tingan la referida llargària y amplària, com y també la profunditat de dos palms, ab un suficient pa de argila y deurà empedrarse lo piso de ditas bassas de pedra plana regular y ben unida, a fi de que la aigua se mantinga damunt de dit empedrab.*¹⁶

Aquesta descripció és merament orientativa ja que no sabem fins a quin punt s'assemblaven les basses antigues a les noves.

Sembla que des del moment que es posa en funcionament el pou de gel de Tàrraga i sobretot durant els quinze anys següents, la Paeria no té un domini absolut sobre la infraestructura que sustenta el comerç de neu i/o gel a la ciutat. En aquest període s'acumulen un nombre destacat de reformes constructives tant a les basses com al pou, i petites modificacions quant a l'ús d'aquestes.

La primera d'aquestes és de 1614¹⁷ i diu així: «[...] advertiran finalment de fer mirar lo pou de la neu i fer posar terra dalt damunt de la volta perquè lo sol no la penetre perquè nia prou en lo mateix loch passant y la que serà menester».

La gran majoria de les modificacions, però, afecten les basses dels geladors. L'any 1615 se'ns diu que «[...] advertiran de fer netejar y adobar los valls pal gel del pou per quant les aygues son estades lo any present corruptes a resultes dels molins de oli y temen lo gel ne valdrà menos [...]».¹⁸ Un any després ens trobem amb una notícia similar que segueix insistint amb la necessitat imperiosa d'evitar que els residus dels molins oliers contaminin l'aigua que alimenta les basses del pou de gel: «[...] que procuren lo pubill Roig desvie la aygua de les basses de son moí no entre en dits valls y cobren lo que costa lo desviarla en lo any 1617 i així mateix lo del moli de Pellicer». Dins de la mateixa notícia també consta que «[...] advertirà de fer affondar los valls que havem fet pal gel del pou pus ha mostrat la experiència que no tenen la aygua y avent los umplerts y dos, o tres vegades [...]».¹⁹ Uns anys més tard, el 1627, a més de tornar a insistir que cal procurar no corrompre l'aigua per fer el gel amb els residus dels molins d'oli, s'afegeix: «[...] Item. Que fasen tancar un poch la porta del Axaugador del pou».²⁰ Trobem una darrera notícia en relació amb la neteja de les basses del pou l'any 1636.²¹ A partir d'aquest moment és un tema que deixa d'aparèixer en la documentació.

A banda d'aquests contratemps, producte segurament de la inexperiència de la Paeria amb les infraestructures que acompanyen el comerç de la neu i el glaç, semblaria que tot aniria sobre rodes, però no és així. Trobem una notícia l'any 1624 que fa saltar totes les alarmes i diu així: «[...] Procuraran arrendar lo pou del glas i fer remirar per saber contrast que y sol aver lo tancat al temps plovirie se dubte que glasse del tot bé».²²

Seguint en aquesta línia, tan sols un any més tard el consell general conclou que Peris Xauxa no va construir correctament el pou del gel: «[...] per quant lo pou del glas que està mal construït fes fosa molta neu que de cada dia se va fonent [...]».²³ La Paeria intenta posar solució al problema invertint més diners. Es remata per subhasta pública unes obres que canviaran dràsticament la fisonomia interna i el funcionament del pou de gel de Tàrraga. Sorpren que el cost d'aquestes obres va ascendir a 167 lliures, és a dir, que aquesta remodelació va ser inclús més cara que la construcció del pou de gel en si mateix. Aquesta reforma tan important probablement correspongui a la segona fase constructiva del pou (EC2E: plataforma elevada). Si fos així significaria que poc més d'una dècada després de la construcció de l'estructura primigènia es va haver de fer front a aquesta despesa extraordinària per intentar remeiar les mancances que presentava l'estructura.

Les dades que apareixen a continuació tenen un rerefons etnogràfic ja que ens il·lustren aspectes relacionats amb el funcionament del pou de gel de Tàrraga.

Hi hauria força personal implicat en qualsevol dels múltiples processos que són requerits per a aquesta empresa: pouters, traguers, pesadors de la neu i/o el glaç... Mentre algunes d'aquestes professions apareixen reflectides en la documentació objecte d'estudi, n'hi ha d'altres que no ho fan, però que eren imprescindibles, sobretot en el cas de peons o manobres, personal no qualificat segurament, que han quedat en l'anonimat tot i estar implicats en alguns dels processos.

Una breu nota de l'any 1626²⁴ ens parla de la institució a Tàrraga de l'ofici de pouter, una figura molt similar a la de l'arrendador ja que una de les seves atribucions consistia a vetllar per la

¹⁶ ACSG, fons notarial de Cervera, sèrie dels Llibres de Protocols de Bonaventura Viala, núm. 5127, f. 58v-60v [1785].

¹⁷ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 133r [1614].

¹⁸ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 150v [1615].

¹⁹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6405, f. 152r [1616].

²⁰ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6404, f. 66v [1627].

²¹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 23, f. 110v-111v [1636].

²² ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres d'actes i memòries, núm. 6404, f. 58v [1624].

²³ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 22, f. 303r [1625].

²⁴ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 22, f. 328r [1626].

conservació de l'estructura. La font ens indica que aquest càrrec era compartit entre dues persones de la universitat. Els primers en ser elegits per a desenvolupar aquesta tasca van ser els prohoms Joan Castelló i Luis Vergonyós. Aquest càrrec l'assignava la Paeria, i se'ls dotava amb una bonificació econòmica per tal que els dits encarregats poguessin fer front a les millores o refaccions que calgués introduir.

També feien falta persones per procurar el bon manteniment de les basses per a elaborar el gel. Aquest ofici apareix reflectit en múltiples notícies sobre la seva neteja, però no sembla que es tracti d'un ofici assignat directament pel Consell ja que no es tractava d'una feina especialitzada. Quan es duïen a terme aquestes tasques de neteja segurament es contractaven peons ja que en cap de les notícies hi apareix cap referència al nom d'aquests. De la mateixa manera que feia falta rentar de tant en tant les basses dels geladors, el pou de glaç requeria un manteniment, tasca segurament encarregada també a personal no qualificat.

Els oficials pesadors, és a dir, les persones encarregades de permetre el comerç de mercaderies en base al sistema oficial de mesures sembla que s'especialitzaven en produccions particulars. Així doncs, tenim pesadors del blat, del sègol, de la verema i també del gel, entre d'altres. El dia 2 d'abril de 1709 s'assignava l'ofici de pesador del gel a Francisco Soler,²⁵ al qual se li assignava un sou de deu lliures. Tot i que aquesta professió no apareix mencionada en les fonts escrites fins a aquesta data tan avançada, necessàriament havia d'estar instituïda amb anterioritat ja que des del primer moment, en el primer contracte de 1604, ja apareix una clàusula que és mantinguda en tots els contractes següents en relació al preu de venda del producte –*diners la lliura*– i el pes de venda –*a robes o mitjes robes*.

L'altre cas és el de l'arrendatari que, si en d'altres monopolis municipals observem que l'arrendament es podia prolongar fins a quatre anys, en el cas del pou de glaç s'efectuava de forma anual. Cada any es treia a subhasta pública i, tot i que no sigui el més habitual, podem trobar-nos que un mateix arrendador guanyava el benefici d'aquest monopoli durant més d'un any seguit. Aquest és el cas de Joseph Arrufat, el qual va ser-ne l'arrendatari per al període 1685-1687.

Un cop l'any, i sempre que les condicions climàtiques eren les desitjables, l'ajuntament treia a subhasta l'arrendament de l'estructura posant en

un espai visible i de circulació habitual per als ciutadans una mena de ban públic, anomenat en les fonts com a *Tabba del pou del gel*,²⁶ en la qual s'hi havien redactat les condicions a les quals s'havia d'adaptar «[...] *el qui vulgui entendre en arrendar lo pou del gel o la neu* [...]». Habitualment aquesta informació figura annexada a l'inici dels contractes d'arrendament, tot i que no sempre és el cas. Sembla que aquest procediment es posaria en marxa com més aviat millor, pels volts del febrer segons els contractes consultats. També hem constatat alguns contractes cancel·lats, és a dir, que tot i que s'hagués formalitzat un arrendament, els paers no ho podien donar ja per fet. Quan un any no hi havia ofertes per a l'arrendament, els prohoms ho constataren alarmats en els Llibres de Consells i instaven a buscar-hi una solució.

El mètode per a treure a subhasta pública el comerç del gel o la neu –allò que les fonts en deien a *lo encant públich*– anualment s'anomenava “a la candela”, un recurs també documentat en el cas del pou de Verdú. Un cop feta la crida pública, aquesta pràctica consistia a encendre una espelma que duraria un temps determinat, termini dins del qual qui volgués intentar assegurar-se l'arrendament podia fer la seva oferta. Finalment, un cop conclòs aquest termini, l'ajuntament comptava amb diverses ofertes, i el qui estava disposat a pagar més diners s'enduïa l'encàrrec d'abastir la ciutat de gel i neu.

Finalment, qui havia estat escollit ho feia d'acord amb uns pactes, el més important dels quals era assegurar-se de tenir proveïda la ciutat: «[...] *sempre que serà trobat en falta de neu o glas incòrrega per cada hora que passarà en pena o càrrech de sinch sous multiplicant aquella de hora en ora fins a trenta sous Barcelonesos* [...]». Com podem veure l'arrendament habitualment era beneficiós per a l'arrendatari, però podia arribar a ser un malson quan el gel o la neu escassejaven.

El gel l'aportava la Paeria gràcies a les basses que aquesta havia fet construir expressament per a tal finalitat. No sempre, però, era aquesta la situació i ens trobem amb anyades on les temperatures no foren suficientment baixes com per gelar l'aigua de les basses, fet que ocasionava la col·laboració dels dos interessats –l'arrendador i l'arrendatari– per tal de portar la neu o el gel de fora i aconseguir-la al preu més assequible possible.²⁷ També hi havia anys que la quantitat de gel que es podia recollir abans d'iniciar l'arrendament era poca i, aleshores, l'ajuntament incloïa una clàusula que obligava a l'arrendatari

²⁵ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 27, f. 329r [1729].

²⁶ Hem plasmat un d'aquests documents a l'apèndix documental a tall d'exemple.

²⁷ Aquesta serà una qüestió que tractarem més endavant ja que entre finals del segle XVII i principis del XVIII coincideixen unes anyades que la Paeria es troba –i ho manifesta obertament en els Llibres de Consells– amb veritables dificultats a l'hora de proporcionar el gel i la neu a l'arrendatari.

a buscar per ell mateix un poble o particular el més proper possible que pogués subministrar el producte a Tàrraga i, si no ho feia, s'enfrontava a les sancions acostumades.

Fins aquí exposàvem com funcionaria el pou en una situació idònia d'un any climàticament bo per a l'arrendament del pou. Aquesta, però, no solia ser la situació més habitual ja que, si no feia força fred, les basses no es gelaven i la Paeria o l'arrendatari –depenent dels casos– es veien obligats a proveir-se del producte fora de la ciutat. Aquesta és la situació que es va donar aproximadament entre el darrer quart del segle XVII i els primers anys del segle XVIII, quan es van viure unes anyades de poc fred.

Valorant aquestes expectatives els possibles interessats en l'arrendament no es manifestaven quan aquest es feia públic i acte seguit l'ajuntament s'alarmava ja que perillava una de les seves fonts d'ingressos. Davant d'això, sovint la universitat havia de rebaixar les seves exigències i oferir algunes llicències per tal d'animar els possibles arrendataris. Els paers es manifestaven en aquest sentit el 14 de març de 1671:

«[...] Fonch proposat que ja veuen que lo present any no se ha pogut empoar, y com fi necessitan que y haze provisió de gel o neu per lo estiu y age algunes persones que se ofereixen en provehir de glas ab que sels done entrada de tot si, perxo vejen lo qués deu fer sobre aquest fet. Fonch resolt qués fasse taba posant la neu a tres diners la lliura donant entrada al arrendador de tot genero de vi ab queno puga vendre aquell sinò refredat des del die que se li lliura lo arrendament a Tots Sants, y qués lliure en aquell que per millor preu oferirà donar per dit arrendament privant que nos pugue vendre vi refrescat ab pous ni altrament [...]».²⁸

Només dos dies després, el 16 de març,²⁹ els paers ja han rebut una proposta, tot i que no els acaba de convèncer. L'oferta és de dos reals per arrova de gel emmagatzemat a l'interior del pou. Els prohoms decideixen valorar si els surt rendible aquesta oferta i, de moment, no es pronuncien en cap sentit. El dia 25 del mateix mes la situació segueix igual i els prohoms decideixen «[...] que nos vaje depressa en fer dit arrendament [...]».³⁰

En aquests anys en què les reserves de gel escassejaven apareixen uns contractes que, regulats per l'ajuntament –de vegades amb la

seva participació– i per l'arrendatari, pretenien portar neu d'un altre lloc. Aquest és el cas dels anys 1671, 1674, 1676, 1682, 1706 i 1707. En aquests documents s'hi estipula el preu que pagarà Tàrraga per les carretades de neu o gel que vindran de fora, el moment i dia de la setmana que el producte haurà d'arribar a la ciutat i les càrregues imposades si no es complien els termes establerts en els contractes. Així doncs, per exemple, el 1671 seran dos pagesos de Bellmunt els encarregats de proporcionar el producte, i l'any 1707 es portarà des de Santa Coloma de Queralt.

L'any 1672 succeeix el mateix. El 30 de març els paers s'afanyen a buscar un arrendador «[...] atès seveu es molt necessària a son temps, y majorment po dintre girar lo estiu ab algunes malaties [...]».³¹ Amb aquesta entrada veiem clarament que la societat de l'època confiava en el consum del gel o la neu per curar segons quines afectacions. El 16 d'abril³² segueixen sense resultats i no es farà efectiu l'arrendament fins al dia 13 de juny de 1672,³³ dies abans d'iniciar el període estival. Trobem notícies successives els anys 1673 (fins a sis), 1674, 1690, 1691 i 1706.

Com ja hem dit, el fet d'oferir-se a arrendar el pou era una empresa arriscada i en ocasions l'arrendatari es veia amb veritables dificultats a l'hora de proveir la vila. Aquest és el cas de Joan Matheu, el qual, el 24 de setembre de 1673,³⁴ presentava una queixa davant dels prohoms ja que no trobava enlloc neu o glaç per poder alimentar el pou municipal. Matheu va rebre 4 dobles per part de la Paeria per tal de poder seguir amb l'arrendament fins al dia acordat.

Anem avançant en el temps i després de la Guerra de Successió, trobem un gran volum sobre la confecció i la implantació del primer cadastre borbònic a la nostra ciutat. En aquest s'hi inventarien tots els béns, tant públics com privats i eclesíastics. Hi figura també una breu entrada sobre el nostre cas d'estudi en la qual es plasma aquesta valoració:

«[...] dita Universitat té un pou fora y prop los murs de la present Vila per recullir glas, y neu per la provisió y assistència al costum, y uns anys se empoa altres anys no, per falta de glassos, o neus y computat lo cost al empoar quant se empoa y los gastos de aver de cuydar de la probisió de la neu quant nose empoa en la Vila ne aconseguís de útil

²⁸ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 25r-26v [1671].

²⁹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 27r [1671].

³⁰ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 32v [1671].

³¹ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 69r [1672].

³² ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 81r [1672].

³³ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 87v [1672].

³⁴ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrraga, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 25, f. 116v [1673].

*dita Universitat per procurar de dit pou y provisió 40 lliures uns anys ab altres».*³⁵

Se'ns diu que sempre que les basses gelaven la vila s'aprovisionava gràcies a aquestes, però quan no era així l'ajuntament regulava l'entrada de gel de fora. D'altra banda, i segons ens diu aquest text, alguns anys ni tan sols així el subministrament es podia fer efectiu i, per tant, la ciutat es quedava sense aquest producte i el pou deixava de funcionar. D'aquesta manera, segons el que ens diu aquesta entrada no ens és possible dirimir si els contractes que manquen al llarg dels anys en què va funcionar l'estructura no hi són perquè s'han perdut o simplement perquè no van formalitzar-se mai.

Si com hem vist els anys 1624 i 1625 la Paeria manifestava la seva incredulitat respecte al funcionament correcte de l'estructura, el 1652³⁶ apareix una nova referència que ens fa encendre les alarmes respecte al pou de gel de Tàrrega. En aquest registre queda plasmada la disconformitat de l'arrendatari d'aleshores a seguir amb el contracte firmat amb la Paeria argumentant que els molts contagis que assolen la vila podrien venir donats pel pou i/o les basses. El Consell, però, no pren en consideració les paraules de l'arrendatari i l'obliguen a seguir amb l'arrendament fins al dia de l'extinció del contracte. Els paers atribueixen la presència d'aquests contagis a la falta de vent.

Aquesta notícia semblaria poc rellevant, però finalment tindria molt a veure amb els condicionants que envoltarien l'abandonament del pou de gel de Tàrrega com a magatzem de neu i/o glaç.

El cessament de l'activitat al pou de gel de Tàrrega està ben contrastat documentalment a finals del segle XVIII. El 13 de febrer de l'any 1785 trobem dues actes successives. La primera fa referència a la venda de l'espai que ocupen les basses per a gelar l'aigua³⁷ i la segona és un contracte acordat entre l'Ajuntament de Tàrrega i Manuel Grauet per a la construcció d'un nou pou de glaç, també acompanyat de les seves basses.³⁸

Com hem vist, des dels primers anys de funcionament del pou de gel ja hi havien hagut dubtes sobre el funcionament adequat de l'estructura i se'l relacionava sovint amb els contagis que circulaven per la vila. Tàrrega, mosquejada amb l'assumpte del pou, va elevar una queixa al Consejo de Castilla del qual va rebre una resposta el dia 11 d'octubre de 1783 a través del baró de la Linde, Intendent General Interí de l'Exèrcit i Principat de Catalunya. En aquesta queixa l'ajunta-

ment sol·licitava el permís per traslladar el pou de gel i les respectives basses a un emplaçament més allunyat del nucli habitat ja que es trobaven just fora les seves muralles, entre els portals d'Urgell i de Santa Maria, en un lloc de pas constant. Els responsables municipals van fer prevaler les seves intencions fent avaluar aquesta situació a quatre metges, els quals van declarar que tenir el pou i les basses tan a prop de la ciutat podia ser una font de contagis. La resposta del Consell castellà va ser favorable i va autoritzar l'empresa, posant punt i final al pou de gel vell de Tàrrega.

Conclusions

L'estructura monumental del pou de gel respon a un tipus de construcció molt característic per cobrir unes necessitats molt concretes i que es troba molt acotat temporalment. *Grosso modo*, i sense entrar en més valoracions que donarien per a un altre article, el concepte de pou de gel com a estructura per emmagatzemar el gel o la neu es troba força estès en la geografia dels Països Catalans: les conegudes com a cases de neu a les Illes o les neveres al País Valencià. Al Principat trobem aquestes estructures amb diferents noms i tipologies segons la zona: des de les posses del Montseny, que són poc més que forats a terra coberts amb palla, als pous de neu del Pirineu (CANALS, 1990). La forma més abundant en el territori són construccions excavades a terra de dimensions variables, amb un cos cilíndric i les parets folrades de pedra. El sistema de cobriment, en els casos que s'ha conservat, varia des de cobertes peribles (encanyissats, empostades de fusta...) a voltes de pedra més o menys reixides.

El cas que ens ocupa, el pou de gel de Tàrrega, correspon a la tipologia més extesa per la zona de l'Urgell-Segarra: són construccions monumentals, excavades al subsòl i de dimensions variables que ronden entre els 7 i 10 m de fondària i entre els 5 i els 8 m de diàmetre. Les elevacions de les parets estan folrades de pedra i el sistema de coberta es resol en forma de cúpula o de falsa cúpula feta per aproximació de filades. Principalment, aquestes estructures es troben situades fora muralles i construïdes en el vessant de petites elevacions, on s'aprofita el desnivell per a l'evacuació de l'aigua produïda pel desglaç amb la construcció de grans canals de drenatge i desguàs que normalment portaven aquest excedent d'aigua a diferents horts on era aprofitada per regar. El sistema d'accés és també força similar en els pous d'aquesta zona: un corredor baix i estret que té un traçat trencat en forma de colze per evitar, tant com fos possible, l'entrada d'aire

³⁵ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 3101, f. 294v [1716].

³⁶ ACUR, fons de l'Ajuntament de Tàrrega, sèrie dels Llibres de Consells, núm. 24, f. 275v [1652].

³⁷ ACSG, fons notarial de Cervera, sèrie dels Llibres de Protocols de Bonaventura Viala, núm. 5127, f. 55v-58v [1785].

³⁸ ACSG, fons notarial de Cervera, sèrie dels Llibres de Protocols de Bonaventura Viala, núm. 5127, f. 58v-60v [1785].

a l'interior de l'estructura. Aquest passadís acostuma a estar cobert amb una falsa volta de pedra petita disposada a sardinell i lligada amb morter.

El pou de gel de Tàrraga es basteix en un moment en què aquest tipus de construccions s'estén de forma àmplia per les nostres terres. Hem vist que es tracta d'una empresa que es va topar ja de bon principi amb alguns problemes. La resposta de l'ajuntament en tot moment va ser intentar solucionar-los mitjançant la inversió de més diners, efectuant un manteniment en les diferents estructures, etc. Tot i l'obstinació per allargar la vida útil del pou, la situació al final esdevé insostenible i acaba amb el seu abandó com a magatzem de neu i glaç en pro d'un nou pou, i també d'unes noves basses, en un punt més allunyat de la ciutat.

No hem pogut presentar aquí tota la documentació aplegada ja que requereix una publicació en un format més gran. Malgrat que no hem aprofundit en aquest treball amb els arxius de caràcter econòmic, l'estudi d'aquests suggereix que

el pou de gel durant molts anys va ser un dels emoluments l'arrendament del qual repercutia amb més diners a les arques municipals. D'aquí aquest interès per mantenir en actiu un pou de gel a la ciutat.

La venda de neu i glaç concorda amb la societat dels segles XVII i XVIII on trobem una classe social ben posicionada que demanda aquests luxes. Però no només els grups benestants són els que tenen accés al gel, sinó que el consum també s'estén a les classes menestrals i populars. En múltiples contractes trobem referències a la venda ambulat de neu i/o gel els dies de mercat. D'altra banda, també en nombroses ocasions s'inclou una clàusula segons la qual l'arrendatari haurà de fer donació als caps de casa de certa quantitat de gel en dies assenyalats com la festivitat de la Mare de Déu de l'Alba, patrona de Tàrraga.

Aquesta indústria tradicional veurà la decadència a partir de la segona meitat del segle XIX com a conseqüència de l'aparició del gel industrial.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

1656. Tàrrega

Taba d'arrendament del pou del gel de Tàrrega de l'any 1656

ACUR, Ajuntament de Tàrrega. Llibre d'actes i memòries (1618-1666). Núm. 6404, f. 202r. – 204v.

Tabba del Pou del gel

Pou del Gel = 1656

Tothom qui vulle entendre en arrendar lo Pou del Gel de la present vila de Tàrrega arrendes, és a saber, des del dia de Sanct March primer vinent fins al dia i festa de tots Sancts també primer vinent y no més avant y tenir lo refresch per tot lo dit temps com és acostumat, ab los pactes y conditions, modo y forma següents y no sens aquells ni de altra manera.

Primo, volen los magnífichs senyors de Pahers que lo arrendador tinga obligació de vendre lo glas a dos diners la lliura als poblats y habitants de la present vila. Aquell emperò que dins dita vila y monastirs se esbaltirà y als demás y hostes dels hostals a [] la lliura i als soldats [].

Item, que dit arrendador pugue tenir refresch com altres anys lo han tingut com emperò no venga vi refredat ab mesura sinó a taçes bevençe en sa casa de dit arrendador y que sols ell pugue tenir la taverna de vi fresch per tot lo dit temps y no més havant ab expressa prohibició que ninguna altra persona pugue vendre dit vi refredat y que lo vi sia bo y rebedor.

Item, que lo dit arrendador en lo dia o festa Anyal que apareixerà als dits senyors de Pahers haja de donar a quiscuna casa que les voldrà dos lliures de gel de franch, ço és, una per al dinar y altra per al sopar sots ban de tres lliures moneda barcelonesa corrent.

Item, que lo arrendador ha de tenir basta y provehida de glas la present vila durant dit temps, ara sie durant lo que vuy està en lo pou, ara sie, acabat dit glas, portant lo de altres parts a ses costes y si faltará glas, per quiscuna hora que faltará incorrega dit arrendador en ban de sinch sous.

Item, que lo glas que restará en dit pou passat dit dia de tots Sancts haja de restituhir dit arrendador als dits senyors de Pahers lliurant-los la clau del pou per a que fassen de aquell lo que'ls apareixerà.

Item, que dit arrendador sia obligat en pagar lo preu de dit arrendament encarregant-se'n pencions de censals, o, altres dèbits de la Universitat segons li seran donats en un memorial, servant indempne a la Universitat pertuytió del qual haja de donar bones y sufficients fermances a coneguda dels senyors de Pahers.

Item, que dit arrendador no pugue metre vi foraster si no és vi blanch y granatxa en pena de tres lliures moneda barcelonesa corrent.

Item, que los senyors de Pahers se obliguen en fer-li haver y tenir dit arrendament durant dit temps sots obligació dels béns de la Universitat.

Item, que dit arrendador tinga llibertat de vendre lo glas als forasters, a robes o mitjes robes, tanta quanta voldran emperò ab que la vila ne estigue provehida y basta y no falte, y no altrament ni de altra manera.

Item, que dit arrendador y ses fiançes se hajen de obligar ab totes obligations, ab scriptura de ters, persones i béns, insolidum et fimul, y aquelles haja de ésser estirades y allargades per lo notari de la Paheria a tota tuytió y seguritat de la Universitat.

Item, que los senyors de Pahers tinguen llibertat y facultat de llevar y affegir a la present capitulació tractando ab lo arrendador si convindrà o menester serà.

Item, que la casa ha hont se vendrà lo glas y vi fresch serà francha y exempta de soldats carruatjes y bagatjes durant lo dit temps del present arrendament.

Item, que dit arrendador además del preu dita en lo present arrendament a de pagar al notari de la Paheria per la present Capitulació y acte per dit effecte fahedor sinquanta reals y als veguers per subastar lo dit arrendament vint y sinch reals.

Item, que ninguna persona gose vendre en la vila y terme de Tàrrega glas ni neu ni vi refredat de qualsevol spètie sinó és lo dit arrendador, o, altra persona per son compte durant dit temps sots pena o ban de 50 lliures.

encarregament.

II

1707, 30 de març. Tàrrega

Contracte d'aprovisionament de neu a la vila de Tàrrega per a l'any 1707

ACUR, Ajuntament de Tàrrega. Llibre de Consells (1698-1715). Núm. 2934, f. 61r. – 62v.

Die 30 Marty 1707 Tàrrega

Neu 1707

Per rahó de provehir de Neu la present vila en lo present any 1707 per y entre los Magnífichs Senyors Pahers lo Don Bonaventura Jover, lo Magnífich Ramon Morlans i Joan Ponces Pahers lo present i Corrent any de la Universitat de la present vila de Tàrrega de una part, y lo Magnífich Senyor Francisco Recasens i Bladerich ciutadà honrat de Barcelona en la vila de Sant Coloma bisbat de Vich populat de part altre se ha passat lo següent.

Primerament, dit Senyor Francisco Recasens ven a dits Magnífichs Senyors Pahers Cent i trenta Càrregas de Neu posada y pesada en la present vila de Tàrrega a rahó de una lliura deu sous quintar la qual promet fer entregar des de la vigília de Pasqua primer vinent fins al dia de tots Sans primer Vinent mentres durarà lo que dit Senyor Recasens té en lo Pou de Aguiló offerint dit Senyor i obligant tot la neu de dit Pou menos siquanta carregas qués reserva per son servey o altra neu vendre-la qui bé li aparèixer y si acabada la Neu de dit Pou no vindran dits Senyors Pahers entregades les dites Cent y cinquanta Càrregas sols hagen de pagar la Neu tindran entregada, y si cas no abastar a dits Senyors Pahers y 30 càrregas y durara la neu de dit Pou que dits senyors hagen de pendrer la que hauran menester per la present vila y dit Senyor Recasens entregarla al mateix preu.

Item, los dits Senyors Pahers ofereixen ferli pagar dita neu de quinse en quinse dies la que auran rebuda.

Item, dit Senyor Recasens se obligue a fer portar dita Neu a càrrega certera per si més o menos en lo temps se li demanarà y si dues o més lin devan demanades al que la portarà la hagen de portar avisant lo dia antes sots ban de 1 lliura i 10 sous per cada mig dia que faltarà la Neu Mentres Noy hagen gran contratemps pera No poder venir, y en dit cas dega portar Certificatòria dels Balle o jenerals del puesto hont se trobarà en la ocasió del dit Contra temps y les sobre dites coses prometen tenir y complir les dites disposicions [...].

III

1785, 13 de febrer. Tàrrega

L'Ajuntament ven en pública subhasta els terrenys que ocupen les antigues basses dels geladors després d'haver confirmat per part de quatre metges els possibles contagis que pot causar a la vila que el pou del gel i les basses es trobin tan propers a aquesta. Havent rebut el permís del *Consejo de Castilla* per a traslladar el conjunt a un espai més apartat de la ciutat ven el terreny al més donant i amb els beneficis que se n'extreguin es destinaran a la construcció del nou pou i de les noves basses

ACSG, Districte Notarial de Cervera - Tàrrega. Bonaventura Viala, Manual (1784-1785). Núm. 5127, fols. 55v – 58v.

En la vila de Tàrrega, a tretse dias del mes de Febrer de l'any del naixement del Señor de mil setcents vuitanta y sinch. Los magnífichs Salvador Bella Regidor, y Doctor Francisco Torrent Diputat, comissionats per estas cosas per lo magnífich Ajuntament y Junta de Propris del comú de dita vila, com de la comisió consta ab resolució del dia vint-i-nou de maig pròxim passat, continuada en lo registre de dit magníficha Ajuntament, de que lo infrascrit notari fas feè. En dit nom, y a efecte de construir las bassas per gelar-se la aigua, lo pou per conservar lo gel y demás manufacturas a est fi necessarias, y usant de las facultats concedidas al magnífich Ajuntament y Junta per lo Supremo Concell de Castilla, comunicada a dit magnífich Ajuntament y Junta de propis per lo Señor Baró de la Linde, Intendent General interino de l'exércit y Principat de Cataluña ab carta de onse del mes de octubre de l'any mil setcents vuitanta y tres, que és com se segueix: = El señor Contador General de propios y Arvitrios del Reyno, Don Manuel Becerra, con carta de tres de este mes me dice de orden del Consejo lo siguiente: Por la Justicia y Ayuntamiento de la villa de Tàrrega se hizo recurso al Consejo, con presentación de certificación de quatro médicos, para acreditar que el sitio que ocupan las Balsas y Pozo de Yelo, es sumamente perjudicial a la salud, por su situación e intermediación al Pueblo, y causa de muchas y frecuentes enfermedades, solicitando que a fin de evitar los insignuados perjuicios, se le permitiese trasladar dichas Balsas y Pozo, a otro parage distante del Pueblo en que señalan los médicos en su declaración y para poder vender en pública

subhàsta que ocupan las actuales para construir en él edificios y aplicar su producto a la ejecución de la referida obra. Y habiéndose visto en el Consejo el citado recurso con los documentos que se citan y ohído sobre todo al Señor Fiscal, ha venido en conceder a la Justicia y Junta de propios de dicha villa la licencia correspondiente para que pueda proceder a la ejecución de las Balsas y Pozo de Yelo, o nieve en el sitio que se señala, y está proyectado, y para que sin incurrir en pena alguna pueda vender el terreno que ocupan las actuales con perjuicio de la salud pública, procediendo en uno y otro por el medio de la subhasta y remate en el mejor Postor, con la calidad expresa, de que en el caso de exceder el coste de las nuevas a el precio en que se rematasse el terreno, no se ha de poder librar contra los caudales de Proprios y Arvtrios sin expresa facultad del consejo = que comunico a vuestras mercedes para su inteligencia y puntual cumplimiento, y del recivo de esta me darán aviso. Dios guarde a vuestras mercedes muchos años. Barcelona once de Octubre de mil setecientos ochenta y tres. = el Varón de la Linde. = Al Ayuntamiento y Junta de la villa de Tàrrega = Corregimiento de Lérida =.

De son grat y certa ciència per ells y los en dit comú sucesors qualsevols que sian venen y per títol de venda concedeixen al discret Ramon Borràs Notari Públic y Reial Felip y Andreu Minguell, serraller, vehins de la referida vila de Tarrega com a majors postors en lo encant públich tabba mediant, y corredor intervenint, a estas cosas presents, y als seus, y a qui voldrà perpetuament, los sitis, o terrenos que ocupan las Bassas, o Geladors que lo referit Comú posseheix contiguas y fora las murallas de dita vila de Tarrega de dende la casa de Ramon Cubero, texidor de lli, situada a l'eixir lo portal de Urgellet y pati dels hereus de Don Anton de Vaquer contiguo a dita casa, fins a las parets de l'hort de Pau Fontanet, argenter, y camí que hix del portal de Santa Maria a la carretera Real. Y axís mateix de dende las casas de Joseph Castellví, alguasil, y Jacintho Guiriquet, serraller, y pati de Anton Carnicer, mestre de fer carros, tots vehins de la mateixa vila, fins al farraginal que lo nomenat Ramon Borràs, notari, posseheix contiguo a las parets, de la Iglesia o Capella de Santa Anna de la mateixa vila, ab entradas y eixidas drets y pertinencias. Y afrontan las ditas bassas situadas entre los portals de Santa Maria y lo de Urgellet, a sol ixent part ab honors de Pau Fontanet, argenter, y part ab lo camí que hix

del dit portal de Santa Maria a la carretera Real, a mitg dia part ab honors de dit Pau Fontanet, part ab honors de Francisco Jorba, candeler de cera, y part ab la muralla; a ponent part ab lo sobredit pati del hereus de Don Anton de Vaquer, y part ab honors de Ramon Cubero; y a tramontana part ab lo camí que volta la vila y part ab la carretera Real. Y las bassas situadas de dende lo dit portal de Santa Maria al farraginal de dit Ramon Borràs, notari afrontan a solixent ab lo dit farraginal, a mitg dia ab las murallas, a ponent part ab pati de dit Anton Carnicer, part ab la casa de dit Jacintho Guiriquet, y part ab la del nomenat Joseph Castellví, y ab corral del mateix Castellví, tots vehins de dita vila de Tàrrega, y a tramontana ab la carretera Real. La qual venda perpetua fan en dit nom ab los pactes continuats en la tabba formada per dit efecte ab los quals fou rematada la subhasta de dits sitis, o bassas y és del thenor següent. Qualsevols personas que vulgan entendre en comprar los sitis o terrenos que actualment ocupan los geladors o bassas per a gelar la aigua que lo Comú de la present vila té y posseheix contiguas y fora de las murallas de ella, des de lo portal de Urgellet comensant en lo paratge que señalarà dit comú, finirà prop de las parets de la iglesia de Santa Anna, és fins a una petita porció de terreno que contiguo a ditas parets té lo discret Ramon Borràs, notari públic de dita vila, sapian que lo Magnífich Ajuntament y Junta de propis y Arbitris de dita vila de Tàrrega, los farà y firmarà venda perpètua dels referits sitis, o terrenos ab las circunstancias y pactes següents. = Primo sàpian los compradors que la referida venda se fa en virtud de expressa llicència y facultat del Real y Supremo Consell de Castilla, comunicada per lo Señor Contador General de propis y arbitres del Regne, al molt llustre Señor Intendent General interino de l'exèrcit, y Principat de Cataluña ab carta del dia tres de octubre de l'any mil setcents vuitanta y tres, y trasladada per dit Señor Intendent al referit Magnífich Ajuntament y Junta ab altra carta del dia onse del mateix octubre = Item, sàpian que los referits sitis se venen a efecte de construir qualsevols edificis en aquells y que cada un de dits sitis tindrà trenta palms de ample ab lo fondo o llargària que actualment ocupan, a menos que per rahó de la uniformitat y bona vista, tingués per convenient lo referit Comú lo retirar tal vegada un poch algun, o alguns de dits sitis, en la inteligència, que en las referidas dimensions, aixís de ample com de fondo o llarch venen compresos los gruixos o puestos que degan ocupar las

respectives parets, o tanques que deuràn fer a sas costas los compradors. = Item, sàpian que per la uniformitat y bon aspecte de la part exterior de dits edificis, deuràn los compradors dins lo termini de un any contador del dia de la firma de dita venda de avant, tenir fets y construhits los devaners de dits edificis, que tinrà porta la major part de ells en lo camí real, y alguns en lo camí que circueix la vila, las portaladas de las quals portas deuran ser de pedra picada ab sa llinda y marxapeu de la mateixa pedra y deuran tenir dotze palms de alsada i dotze palms de ample, y los dits devaners, ex frontispicis deuran tenir vint-i-sinch palms de alsada sobre la terra o paviment havent de ser los deu primers palms de paret de pedra y argamassa y los restants quinse de la manera voldrà dits compradors; los quals tindran la obligació de blanquejar los referits frontispicis y rematar-los ab un ràfech que sia igual en tots, ab iguals mostras de dos finestras o bé finestras. = Item, sàpian que no podràn tenir embassada ni detinguda la aigua que passa per las canals en los referits sitis, antes bé luego de haver fet de ella lo ús que necessitian deuràn donar-li son curs corresponent, bé que si per sa utilitat lo comprador vol tenir porció de hort se l'admetrà al reg. Item, sàpia que lo preu que respectivament oferiràn per los dits sitis ha de ser líquit e integro sens deflacar cosa alguna per rahó de obras, curs de la aigua, ni altrament, y que deuran satisfer-lo a dit Magnífich Ajuntament y Junta en bona moneda de contrary lo dia de la firma de dita venda a menos que los compradors hagueren lograt de dit Magnífich Ajuntament y Junta, lo satisfer-lo en alguns plassos; Per lo qual logro deuràn Conferirse amb o mateix magnífich Ajuntament y Junta = Item, sàpian que a mes de dit preu deuran pagar al notari secretari de la vila los salaris dels actes fahedors junt ab lo paper sellat y drets corresponents a l'ofici de hipotecas y al corredor tres lliuras; Y ab dits pactes diga-hi qui dir-hi voldrà que als majos postors se lliurarà. Y ab totas clàusulas de extracció el domini y translatió de aquell, clàusula de constitució y mandato de tots drets y accions y constitució de tot com en

cosa pròpia. Lo preu de la present venda perpetua és setcentas y sinquanta lliuras moneda barcelonesa que de voluntat de dit Magnífich Ajuntament y Junta se reuneixen los compradors a efecte de satisfer a Manuel Grauhet mestre de casas del Poble del Talladell impressari dels nous geladors, o bassas per gelar-se la aigua y pou per conservar lo gel, setcentas vint-i-nou lliuras barcelonesas, per las quals fou lliurat lo asiento de dita obra en dos plassos en lo acte de asiento continuats. Y la resta vint-i-una lliuras a efecte de satisfer-las a la persona destinaran dits senyors per la construcció del camí fahedor per passar a dits valls o bassas y demás necessitará per la conclusió de la obra de dit asiento, del que al temps de la paga cobrian las respectivas àpocas segons estil. Per lo que renunciant a la excepció de no ser aixís lo pacte convingut, la cosa aixís subhastada y a tot altre dret y llei, que a dit Comú afavorir pogués, donam en dit nom a dits compradors lo més que valga la present venda del preu sobredit y aquella prometen fer-los fer y tenir y estar-los-ne de ferma y legal evicció y estima, defensa en tot y qualsevol cas tant en fet com un dret ab restitució y esmena de tots dans y gastos baix la obligació dels reddits y emoluments de dit Comú mobles y immobles haguts y per haver, renunciant a tot y qualsevol dret y llei, de son favor a la que prohibeix la general renunciació y ab Jurament llargament. Y los dits Doctor Ramon Borràs y Andreu Minguell, acceptan la present venda ab los pactes, y condicions sobre explicadas, y prometen satisfer lo referit preu en lo modo dalt expressat sens dilació ni excusa ab salari de Procurador y restitució de danys y gastos baix obligació de sos béns mobles e immobles, haguts y per haver, renunciant a tot y qualsevol dret y llei, de son favor y a la que prohibeix a la general renunciació. Y dits contahents quedan advertits per mi lo notari infrascrit de que fas feè, que de esta escriptura sen deu pendrer rahó dins sis dias en lo ofici de hipotecas de la present vila per los efectes previnguts en la Reial Pragmatica de Hipotecas de que quedan plenament cerciorats.

Bibliografia

- BOLEDA, R. (1985). «Els pous de gel, arrendaments i contractes». *Recerques Terres de Ponent VIII*. Col·l. Publicacions del Grup de Recerques de les Terres de Ponent. Tàrrrega: F. Camps, p. 20-27.
- CANALS, R. (1990). «Els pous de neu i de glaç a Calanunya». *Cinència 2ª època*, 65, p. 42-45.
- CAMA, M. (2018). «El pou de gel d'Agramunt (l'Urgell)». *Primeres jornades d'arqueologia i paleontologia de Ponent (Balaguer i Lleida, 2015)*. Lleida: Generalitat de Catalunya, p. 383-386.
- CANELA, M.; GARRABOU, M. (1986). *Catàleg dels Protocols de Cervera*. Barcelona: Fundació Noguera.
- COLET, A.; GARCIA, J. E.; SAULA, O. (2015). «Noves aportacions sobre el creixement urbà de la Tàrrrega medieval». *V Congrés d'arqueologia medieval i moderna de Catalunya (Barcelona, 2014)*. Actes, vol. I. Barcelona: Ajuntament de Barcelona; ACRAM, p. 49-70.
- COLET, A. [et al.] (2019). *Topografia urbana de Tàrrrega. Segles xv, xvi i xxi*. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega.
- COLET, A.; SAULA, O. (2016). «El castell de Tàrrrega. Resultat de les campanyes arqueològiques fetes entre els anys 1999 i 2015». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, 30, p. 45-71.
- ESCALA, Ò.; CARDONA, A.; VIDAL, A. (2017). *Memòria de la intervenció arqueològica a l'interior del pou del gel de Tàrrrega 2015-2016 (Urgell, Lleida)*. Corbins: Itirta Arqueologia SL, memòria inèdita.
- ESCALA, Ò. [et al.] (2018). «Intervenció arqueològica al solar núm. 30 del carrer del Pou del Gel (Tàrrrega, Urgell). Un nou tram de la muralla baixmedieval documentat en el marc dels treballs de recuperació patrimonial del pou de gel». *Primeres jornades d'arqueologia i paleontologia de Ponent (Balaguer i Lleida, 2015)*. Lleida: Generalitat de Catalunya, p. 387-390.
- GRAU, J. M. T. (1989). *La indústria tradicional de Montblanc i la Conca en el segle XVIII*. Montblanc.
- MARTÍNEZ, M. (1996). «Una aproximació als propis i arbitris de Tàrrrega (1765-1809)». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, 9, p. 219-236.
- MINGUELL, J. (2017). *El pou de gel de Tàrrrega s. xvii-xviii*. Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona, treball final de grau, inèdit.
- MOYA, A.; VIDAL, A. (2014). *Memòria de la intervenció arqueològica a l'accés al pou del gel de Tàrrrega (Urgell, Lleida)*. Corbins: Itirta Arqueologia SL, memòria inèdita.
- MOYA, A.; VIDAL, A. (2015). *Informe de la intervenció arqueològica a l'interior del pou del gel de Tàrrrega (Urgell, Lleida)*. Corbins: Itirta Arqueologia SL, informe inèdit.
- SAULA, O. (2002). *Estudi històric arqueològic de la zona que ocuparan el carrer Mur del Castell i carrer de la Nova Pujada al Castell de Tàrrrega i Projecte arqueològic de la urbanització del carrer del Mur del Castell i del carrer de la Nova Pujada al Castell de Tàrrrega*. Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega, informe inèdit.
- SEGARRA, J. M. (1987). *Història de Tàrrrega amb els seus costums i tradicions (segles XVI-XVIII)*, vol. 2. Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega, p. 106-115.
- Tous, J. (1983). «El pou del gel de Tàrrrega en vergonyós estat i perill d'extinció». *Nova Tàrrrega*, núm. 2035 (24/12/1983).

